DOI: https://doi.org/10.32836/2521-666X/2018-3-61-14
УДК 336.71

Огородник В.В.
кандидат економічних наук,
Інститут банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»

МЕТОДИ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКУ З ДЕРЖАВНОЮ УЧАСТЮ

У статті описано методи оцінки соціально-економічної ефективності банку з державною участю з особливою увагою до факторів впливу на соціально-економічну ефективність цих банків. Насамперед стаття окреслює вимоги, яким мають відповідати методи та показники оцінки соціально-економічної ефективності банків з державною участю. Зокрема, вони мають врахувати як соціальну, так і економічну ефективність банківської установи. Доведено, що для проведення об'єктивної оцінки соціально-економічної ефективності обговорюваних банків більш доцільним є використання аналітичного підходу у поєднанні з урахуванням соціального складника ефективності (ступінь банківського сприяння розвитку малого і середнього бізнесу, впровадження соціально-орієнтованих продуктів тощо). З-поміж іншого у дослідженні виокремлено зовнішні та внутрішні фактори впливу на соціально-економічну ефективність банків із державною участю. Результати проведеного дослідження в подальшому можуть бути використані для оцінювання соціально-економічної ефективності банків із державною участю в Україні та світі.

Ключові слова: *банк, банк із державною участю, ефективність, соціально-економічна ефективність банку, соціально-економічна ефективність банку з державною участю.*

В статье описаны методы оценки социально-экономической эффективности банка с государственным участием с особым вниманием к факторам влияния на социально-экономическую эффективность данных банков. Прежде всего статья определяет требования, которым должны соответствовать методы и показатели оценки социально-экономической эффективности банков с государственным участием. В частности, они должны учесть как социальную, так и экономическую эффективность банковского учреждения. Доказано, что для проведения объективной оценки социально-экономической эффективности обсуждаемых банков более целесообразным является использование аналитического подхода в сочетании с учетом социальной составляющей эффективности (степень банковского содействия развитию малого и среднего бизнеса, внедрения социально-ориентированных продуктов и т.д.). Среди прочего в исследовании выделены внешние и внутренние факторы влияния на социально-экономическую эффективность банков с государственным участием. Результаты исследования в дальнейшем могут быть использованы для проведения оценки социально-экономической эффективности банков с государственным участием в Украине и мире.

Ключевые слова: *банк, банк с государственным участием, эффективность, социально-экономическая эффективность банка, социально-экономическая эффективность банка с государственным участием.*

Ohorodnyk Vira. METHODS APPLIED FOR THE STATE-OWNED BANK SOCIO-ECONOMIC EFFICIENCY ASSESSMENT

The article outlines the methods applied for the assessment of the state-owned bank socio-economic efficiency with special attention attached to the factors influencing the socio-economic efficiency of the spoken bank. In current conditions it is the restoration of the socio-economic development that is one of the most important tasks appears to Ukrainian economy. At the same time, an important role is assigned to a fully-fledged, efficient functioning of the banking system, especially the state-owned banks, in providing all economic agents with the monetary and the loan resources. In this regard, the actual topic of the study is the selection of methods and indicators for the assessment of the state-owned bank socio-economic efficiency in conditions of internal transformation. First, the article identifies the requirements which methods and indices should meet for effective assessment of the state-owned bank socio-economic efficiency, i.e. they should take into account both the social

© Огородник В.В., 2018

and the economic efficiency of the banking institution. The methods are not to be overloaded with the excessive number of indices; apart from this, the application of too detailed and too general indices should be avoided. It is proved that for the objective assessment of the state-owned bank socio-economic efficiency, it is more rational to use the analytical approach in combination with the social component of the bank efficiency (the degree of the bank support in the development of the small and medium-size business, the socially-oriented products implementation, etc.). In addition, the study highlights the external and internal factors influencing the state-owned bank socio-economic efficiency. The results of the conducted research can be applied for the assessment of the state-owned bank socio-economic efficiency not only in Ukraine but worldwide.

Key words: *bank, state-owned bank, efficiency, socio-economic efficiency of the bank, the state-owned bank socio-economic efficiency.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах саме відновлення соціально-економічного розвитку є одним із найважливіших завдань, яке постає перед економікою України. При цьому важлива роль відводиться повноцінному, ефективному функціонуванню банківської системи, а особливо банків із державною участю, у забезпеченні всіх економічних суб'єктів грошово-кредитними ресурсами. У зв'язку з цим актуальною темою дослідження стає виокремлення методів та показників оцінки соціально-економічної ефективності банків із державною участю в умовах внутрішньої трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами оцінювання ефективності діяльності банків займалися такі вітчизняні та іноземні вчені, як А. Буряк [1], Є. Данилюк [2], О. Лаврушин [3], Т. Вєтрова [3], К. Толчін [4], І. Сеницщ [5]. Водночас у науковій літературі відсутні наукові напрацювання, присвячені методам оцінки соціально-економічної ефективності банків із державною участю, що й зумовлює доцільність проведеного дослідження.

Метою статті є визначення методів та показників, які можуть використовуватися для оцінювання соціально-економічної ефективності банку з державною участю.

Виклад основного матеріалу. Процес оцінювання соціально-економічної ефективності банку з державною участю в умовах внутрішньої трансформації наведемо у вигляді логічної послідовності таких етапів, як: вибір рівня проведення оцінки (макро- та / або мікрорівень); визначення ознак ефективної соціально-економічної діяльності банку з державною участю; вибір методів та показників проведення оцінки; визначення факторів зовнішнього та внутрішнього впливу; підведення підсумків оцінки; обґрунтування соціально-економічних ефектів; виявлення резервів та напрямів підвищення соціально-економічної ефективності банків із державною участю.

Відповідно до послідовності проведення оцінки соціально-економічної ефективності банків із державною участю за умов трансформації важливе значення має вибір методів та показників проведення оцінки. Вибір методів та показників для оцінки соціально-економічної ефективності банків із державною участю є досить непростим завданням, оскільки у сучасній економічній літературі відсутній підхід, який би дав можливість оцінити соціально-економічну ефективність банків із державною участю за допомогою певного сталого набору методів та підходів. Саме тому будемо розглядати доцільність проведення оцінки соціально-економічної ефективності банків із державною участю за допомогою загальних підходів, які використовуються для оцінки економічної та соціальної ефективності банків, але з урахуванням особливостей діяльності банків із державною участю.

Крім того, з огляду на певну специфіку діяльності банків із державною участю вважаємо, що методи та показники їх оцінки мають відповідати певним вимогам. Так, у зв'язку з тим, що необхідно врахувати як соціальну, так і економічну ефективність банківської установи, є ризик використання одночасно надмірно великої, переобтяжливої кількості показників. Також необхідно уникати як занадто деталізованих, так і узагальнених показників, а прагнути оперативного отримання достовірної та повної інформації.

Першим із наявних у світовій практиці підходів до оцінки ефективності банківської діяльності розглянемо підхід із використанням економетричного інструментарію. Ефективність розраховується виходячи з близькості значень показників окремого банку до потенційної або фактичної межі ефективності. У межах економетричного підходу до визначення ефективності виділяють два рівнозначних методи: параметричний та непараметричний.

Непараметричні методи базуються на розрахунку координат місцерозташування банків з найвищою ефективністю. Ці банки і будуть визначати вершини ламаної кривої – межі ефективності. Крива побудована за допомогою математичного програмування. Серед непараметричних виділяють два методи, які дають змогу оцінити відносну ефективність діяльності банків, тобто технологічний аспект ефективності, з такими особливостями [1]:

– аналіз середовища функціонування (DEA – Data Envelopment Analysis) – передбачає можливість взаємозаміни ресурсів у процесі виробництва банківських продуктів;

– метод вільного розміщення оболонки (FDH – Free Disposal Hull) – виключає можливість взаємозаміни ресурсів.

Параметричні методи оцінки дають змогу оцінити алокативну ефективність (здатність оптимально управляти ресурсами, враховуючи їх ціну), враховують випадкову помилку та включають [1]:

– стохастичний аналіз (SFA – Stochastic Frontier Analysis) – дозволяє окремо оцінити вплив параметру неефективності та випадкової помилки на рівень ефективності;

– метод необмеженого розподілу ефективності (DFA – Distribution Free Approach) – передбачає незмінний рівень ефективності діяльності окремого банку протягом певного періоду часу, ігноруючи тим самим вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на діяльність банку;

– метод широкої межі (TFA – Think Frontier Analysis) – використовується для оцінки середнього рівня ефективності у певній вибірці банків.

Перевагою використання економетричного підходу для оцінки соціально-економічної ефективності банків із державною участю є врахування значної чисельності факторів впливу на ефективність та можливість дати порівняльну оцінку рівнів ефективності. Однак основним недоліком параметричних та непараметричних методів є певна відносність в отриманих результатах оцінки ефективності.

Наступним розглянемо аналітичний підхід до оцінки ефективності банківської діяльності. Як зазначає Є. Данилюк, «аналітичний інструментарій ґрунтується на використанні аналітичних моделей, які дозволяють оцінити ефективність банку. Це, зокрема, модель М. Гордона та модель В. Шарпа, під час використання яких ефективність банківської діяльності оцінюється через ставку дохідності акцій банку, та модель Дюпона, або декомпозиційний аналіз прибутковості власного капіталу, заснований на даних фінансової звітності банку» [2]. Використання аналітичного підходу є досить громіздким, вимагає достовірності звітності та всієї отриманої для аналізу інформації.

Таким чином, оцінюють ефективність банку як комерційної організації найчастіше через прибуток, збереження ринкової частки та конкурентоздатності, а також через підвищення вартості банку [3, с. 39]. Найпоширенішими відносними показниками ефективності діяльності банку залишаються рентабельність активів (ROA), рентабельність капіталу (ROE), рентабельність інвестицій (ROI), рентабельність витрат, чиста процентна маржа [2]. Цей підхід до оцінки ефективності банківської установи є досить спрощеним, хоча й має такі переваги, як наочність, зручність розрахунку, здатність до порівняння.

З іншого погляду, часто не враховується той факт, що жоден із зазначених показників результатів діяльності не є довгостроковим. Прибуток чи рентабельність акціонерного капіталу, як правило, не оцінюють у перспективі. Для розрахунку цих показників закладається інформація лише за останніх декілька років. Більше того, такий показник, як прибу-

ток, орієнтований здебільшого на управління рахунком прибутків/збитків та досить опосередковано відображає фактичні обсяги та строки виникнення грошових потоків. Показники прибутковості оцінюють ефективність діяльності організації за минулий період, а не її перспективи в майбутньому [4].

На нашу думку, найбільш прийнятним із проаналізованих у дослідженні для оцінки соціально-економічної ефективності банків з державною участю є поєднання таких двох методів, як фінансово-економічні показники та визначення якісних характеристик впливу банків на соціальну сферу. Тобто як оцінка економічної ефективності є не лише суто розрахунком економічних показників (оскільки навіть витрати можуть бути спрямовані на досягнення соціальних результатів), так і оцінка соціальної ефективності включає не лише якісні характеристики, а взаємопов'язана з економічним ефектом та витратами.

На відміну від економічної ефективності, соціальну ефективність значно важче оцінити. Причинами цього є відсутність науково обґрунтованої та загальновизнаної методики визначення її рівня, а також складність самих соціальних процесів [5]. Водночас, характеризуючи соціальний складник ефективності банківської діяльності, насамперед увагу необхідно звернути на виконання банками їхньої основної функції, яка вже передбачає соціальний складник, – виступати фінансовим посередником, який акумулює та перерозподіляє вільні грошові ресурси в економіці.

Також якщо враховувати специфіку діяльності банків із державною участю, то проявом їхньої соціально ефективної діяльності може бути: підвищення доступності для населення банківських послуг, збільшення частки населення, яке користується послугами фінансово-кредитних установ, зниження рівня тіньової економіки, розширення використання безготівкових розрахунків, покращення добробуту суспільства та благополуччя співробітників банку, зростання рівня задоволеності клієнтів та більша їх фінансова грамотність.

Погоджуємося з думкою О.І. Лаврушина та Т.М. Вєтрової щодо соціальної ефективності банків: «Показником, що характеризує виконання фінансово-кредитними установами функцій із регулювання грошового обігу, може стати ступінь розвиненості системи розрахунків, що дають можливість обороту капіталу, імітування платіжних засобів, кредитування економічних суб'єктів, а також доступність банківського обслуговування для суб'єктів господарювання та населення» [3, с. 40]. Показником соціальної ефективності банку може виступати ступінь банківського сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, окремих регіонів, соціально орієнтованих банківських продуктів [3, с. 39].

Таким чином, достовірно, повно та якісно оцінити соціально-економічну ефективність банків із державною участю за умов трансформаційних процесів можливо лише використовуючи якісні та кількісні показники оцінки економічного (розрахунок рентабельності активів, капіталу, витрат тощо) та соціального спрямування (ступінь банківського сприяння розвитку малого і середнього бізнесу, впровадження соціально-орієнтованих продуктів тощо). Використання зазначених показників для оцінювання соціально-економічної ефективності банків із державною участю дає можливість здійснити точну, виважену та всебічну оцінку діяльності цих банків.

Наступним етапом нашого дослідження є окреслення зовнішніх та внутрішніх впливів на соціально-економічну ефективність банків із державною участю. Насамперед розглянемо екзогенні щодо банків фактори зовнішнього середовища (рис. 1).

На нашу думку, кожен із зазначених факторів має різний вплив на соціально-економічну ефективність банків із державною участю. Так, прямо пропорційно впливають кон'юнктурні, зовнішньоекономічні, нормативно-правові та політичні групи факторів. Адже чим вищий рівень розвитку економіки та більша стабільність притаманна банківській системі, тим кращими є передумови для розвитку цих банків, їхньої соціально-економічної ефективності.

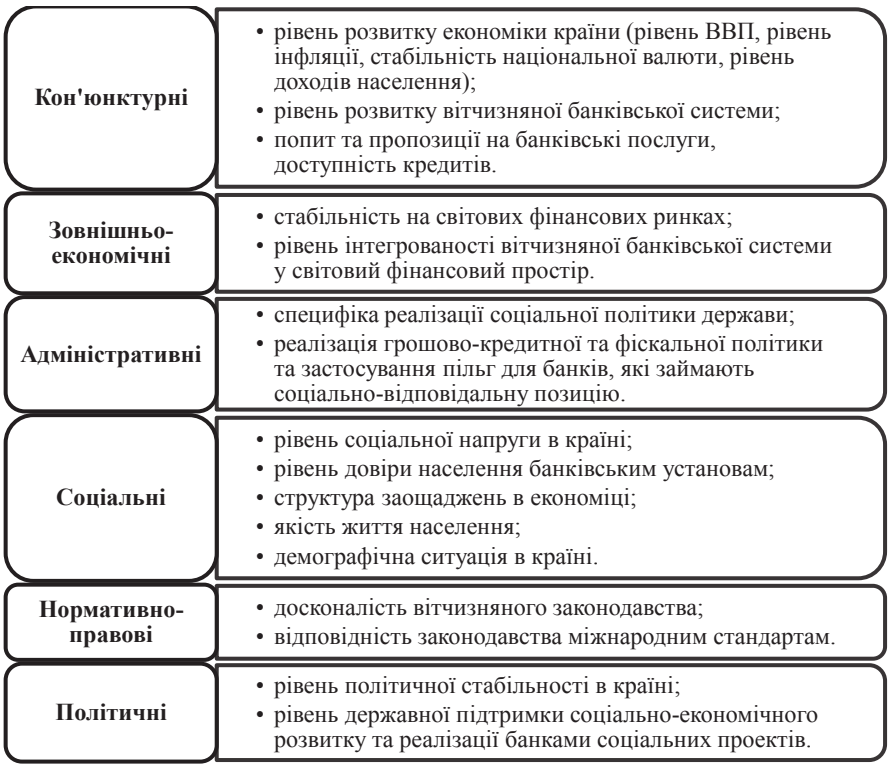

Рис. 1. Зовнішні фактори впливу на соціально-економічну ефективність банків із державною участю

Джерело: розробка автора

Аналізуючи вплив зовнішніх факторів впливу на діяльність банків із державною участю, необхідно приділити увагу впливу групи політичних факторів. Адже на діяльність банків із державною участю може прямо чи опосередковано впливати політична еліта країни, яка може лобіювати інтереси взаємопов'язаних бізнес-структур. Саме банки з державною участю активно кредитують державні підприємства та бізнес-структури, пов'язані з політиками, що може бути й невигідним для банків з економічного погляду. Однак із цими тенденціями необхідно боротися та намагатися досягти повного політичного невтручання у стратегічне управління державними банками.

Щодо групи адміністративних та соціальних факторів, то вони мають різнобічний вплив. Від того, наскільки державою під час виконання своїх функцій та реалізації її соціальної, грошово-кредитної, фіскальної та інших видів політики підтримуються ініціативи банків із державною участю у реалізації соціальних проектів, програм, упровадженні концепції соціально-відповідального бізнесу, залежить напрям впливу на соціально-економічну ефективність банків з державною участю.

Зауважимо, що метою реалізації соціальної політики держави є створення необхідних умов для соціально-економічного зростання в країні. Повноцінна реалізація соціальної політики держави можлива завдяки функціонуванню соціальної сфери, яка поєднує різні галузі та соціальні інститути, що виконують загальну для всіх функцію – задоволення соціальних потреб усіх членів суспільства. Водночас функціонування соціальної сфери

потребує значних фінансових ресурсів, які є в розпорядженні банківських установ. Саме банківські установи (а особливо банки з державною участю), перерозподіляючи тимчасово вільні фінансові ресурси економічних суб'єктів, здатні сприяти соціально-економічному розвитку країни.

Далі зазначимо, що група соціальних факторів впливу є також досить різнопланової. Вважаємо, що позитивний (однак опосередкований) вплив на результат діяльності та соціально-економічну ефективність банків із державною участю відбувається за зменшення рівня соціальної напруги та уникнення загострення ситуації у соціальній сфері; за підвищення довіри усіх верств населення до вітчизняної банківської системи; за спрямування домогосподарствами своїх заощаджень на депозитні рахунки у банках; за підвищення рівня та якості життя в країні та за зменшення демографічних дисбалансів. За оберненої тенденції можемо очікувати негативний вплив на соціально-економічну ефективність банків із державною участю.

На рис. 2 виділено ендогенні (внутрішні) фактори щодо банків – фактори впливу внутрішнього середовища.

Розглянувши наведені на рис. 2 внутрішні фактори впливу на соціально-економічну ефективність банків із державною участю, дійшли висновку, що прямо пропорційний вплив на соціально-економічну ефективність досліджуваних банків мають фактори таких груп, як репутаційний капітал, управління людськими ресурсами та організаційно-управлінські фактори. Щодо фінансово-економічних факторів, то вони мають різну спрямоваість. Так, якщо розширення обсягів

Рис. 2. Внутрішні фактори впливу на соціально-економічну ефективність банків із державною участю

Джерело: розробка автора

кредитно-інвестиційного та депозитно-акумуляційного портфелів, підвищення капіталізації, покращення фінансового результату діяльності та темпів приросту ресурсної бази позитивно впливає на діяльність банків із державною участю; то зростання вартості залучених ресурсів, підвищення частки негативно класифікованих кредитів – негативно.

Отже, на завершення оцінки соціально-економічної ефективності банків із державною участю маємо підвести підсумки, чи ці банки є досить стійкими для виконання свої основних завдань (зокрема, підтримки соціально-економічного розвитку країни), а також виявити майбутні резерви та напрями підвищення соціально-економічної ефективності банків із державною участю. Тобто рішення щодо майбутніх стратегічних пріоритетів діяльності банків із державною участю необхідно приймати саме за підсумками оцінки їхньої соціально-економічної ефективності.

З-поміж іншого зазначимо, що оцінювання соціально-економічної ефективності банків із державною участю передбачає визначення соціально-економічних ефектів, які можуть з'явитися у процесі роботи банку, серед яких: а) економічні; б) організаційно-економічні; в) соціальні; г) бюджетні; д) екологічні. Саме зазначені ефекти виступають наслідком (проявом) соціально-економічної ефективності банку з державною участю, її кінцевим результатом.

Зауважимо, що від ефективної соціально-економічної діяльності банків із державною участю переваги отримують не лише засновники, акціонери та менеджмент, а також контрагенти та позичальники, домогосподарства та підприємства, державні органи влади та клієнти банків. Таким чином, соціально-економічна ефективність діяльності банків з державною участю позитивно впливає на усе суспільство загалом.

Висновки. Таким чином, зацікавленість у функціонуванні банків із державною участю зумовлена їх прямою/опосередкованою участю в розв'язанні значущх соціально-економічних питань. Адже успішний розвиток соціального складника діяльності банків має водночас важливе значення для оздоровлення банківської системи та для соціально-економічного зростання в країні. Фінансово-економічна роль банків проявляється у використанні ними функцій регулювання та перерозподілу надходжень фінансово-інвестиційних ресурсів, розміщення цих ресурсів у найбільш ефективних та перспективних галузях економіки. Соціальна ж роль банків зумовлена не тільки суспільним характером банківських послуг, а й вирішенням окремих соціальних питань у розвитку суспільства. Результати проведеного дослідження в подальшому можуть бути використані для проведення оцінки соціально-економічної ефективності банків із державною участю в Україні та світі.

Список використаних джерел:

1. Буряк А. Методичні засади оцінювання ефективності діяльності банків. Економічний аналіз. 2010. Випуск 7. С. 133–136.

2. Данилюк Є. Визначення ефективності банківської діяльності. Ринок цінних паперів України. 2012. № 5–6. С. 53–57.

3. Лаврушин О.И., Ветрова Т.Н. Эффективность банковской деятельности: методология, критерии, показатели, процедуры. Банковское дело. 2015. № 5. С. 38–42.

4. Толчин К.В. Об оценке эффективности деятельности банков. Деньги и кредит. 2007. № 9. С. 58–62.

5. Сеницщ І.П. Соціальна ефективність банківського. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2008. № 23. С. 322–329.